

школи, коли ще не готові вчитися, прагнуть задовольнити вимоги батьків, виправдати їхні сподівання та стати старанними учнями. Вчителька теж прагне навчити дитину, їй приємно, коли школяр успішний. Самим же дітям навчання не до снаги, адже фізіологічно вони ще не готові. Таким чином, малюк докладає зусиль до навчання – раз, другий, п'ятий, десятий... Зрештою, коли ці спроби взагалі набридають, припиняється намагання вчитися. І це нормально. Адже коли дитина бачить, що не може виконати тих завдань, які ставлять перед нею, досягти позитивних результатів своєї діяльності, то зневірюється у собі й нічого не робить. Це захист перед поразкою. Не всі школярі на-

магаються до останнього виконати поставлене завдання. Часом вони зупиняються і до кінця життя вже нічого не хочуть робити. Адже дитина, яка розчарувала рідних і саму себе, переживає глибокі емоційні травми та стреси. Зрештою втрачає віру в себе, а від такого практично не виліковуються.

Отже, основними компонентами мотиваційної готовності дитини до школи є правильне уявлення про навчання як важливу і відповідальну діяльність, пізнавальний інтерес до світу. Ця готовність виникає наприкінці дошкільного – на початку шкільного періоду, як потреба в набутті знань і вмінь, свідчення якісного нового етапу розвитку пізнавальної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л.И. Изучение мотивации детей и подростков / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1988.
2. Беляева О.Б. Що робити коли... поради психолога / О.Б. Беляева. – К. : Шкільний світ, 2010
3. Выготский Л.С. Детская психология / Л.С. Выготский. – Сочи, 1984.
4. Запорожец А.В. Современная наука о детях / А.В. Запорожец. – М. : Просвещение, 1995.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – 1999.
6. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : ПИТЕР, 2000.
7. Меліхова І. О. Вплив упевненості та неупевненості на самооцінку і мотивацію досягнення успіху молодших школярів / І.О. Меліхова. – 2010.

Подано до редакції 10.04.13

УДК 378.029

Т. П. Приходько

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЕКОНОМІСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті здійснюється аналіз загальнонаукових підходів до розуміння сутності готовності особистості до професійної діяльності та виділяються декілька компонентів формування готовності економістів до професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: професійна діяльність, готовність особистості, готовність до професійної діяльності, готовність до педагогічної діяльності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Визначення сутності феномену готовності до професійної діяльності є одним з актуальніших завдань сучасної педагогічної науки, що пояснюється, по-перше тим, що саме вона є основою формування професійної компетентності фахівця, є потенцією, яка в процесі професійної діяльності стає інтегрованою професійною якістю особистості, що забезпечує успішність праці та професіогенезу. По-друге, незважаючи на велику кількість праць, присвячених її вивченню, на сьогодні відсутній єдиний підхід до її розуміння.

Аналіз основних досліджень. Поняття "готовність" у педагогічних дослідженнях на сьогодні використовується як у широкому розумінні: готовність студента, педагога до професійної діяльності (Н.В. Кузьміна, Д.І. Фельдштейн), так і в контексті різноманітних педагогічних явищ: готовність до вибору педагогічної професії, (І.Ф. Ісаєв) до професій-

ного самовизначення (Є.О. Климов), до "зустрічі з новою професійною ситуацією" (О.С. Романова), до педагогічного спілкування (В.О. Кан-Калік.), до умов функціонування в нових групах та колективах (Я.Л. Коломинський), готовність педагога, дорослого до здійснення морального виховання (В.О. Слассьонін), до професійного ризику (С.О. Дружилов), що ускладнює її теоретичне визначення. По-третє, вища освіта України вимагає удосконалення форм та методів формування готовності майбутніх викладачів до професійної діяльності відповідно потребам суспільства та особистості. Все це зумовлює необхідність подальших її досліджень.

Отже, **метою статті** є визначення теоретичних основ дослідження сутності готовності економістів до професійної діяльності.

Завдання статті: 1) здійснити аналіз загальнонаукових підходів до розуміння сутності готовності осо-

бистості до професійної діяльності; 2) охарактеризувати зміст готовності економістів до професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Готовність особистості до професійної діяльності у вищому навчальному закладі – феномен доволі новий для вітчизняної педагогіки та психології вищої школи, незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню професійної педагогічної підготовки взагалі та суб'єктивним характеристикам педагога зокрема. Тому для визначення особливостей готовності економістів до професійної діяльності у вузі необхідним, на наш погляд, є розгляд змісту таких категорій як "готовність", "готовність до професійної діяльності" та "готовність до педагогічної діяльності".

У багатьох довідниках готовність до діяльності визначається як: здатність зробити що-небудь, стан, при якому усе зроблене, усе готове для будь-чого [6, с. 137]; стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, що забезпечують виконання певної діяльності [1, с. 137].

Здійснений аналіз наукової літератури дозволив визначити два основних підходи щодо дослідження готовності особистості до професійної діяльності: функціональний та особистісний.

У функціональному підході під поняттям "готовність" розуміється певний функціональний стан, психологічна та соціальна установка ставлення, що характеризують поведінку особистості (М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибович, В.О. Сластьонін та інші). При цьому визначаються процесуальні якості, які є безпосередньо значущими для тієї або іншої професійної діяльності. Готовність до професійної діяльності, на думку В.О. Сластьоніна, це особливий психічний стан, що передбачає наявність у суб'єкта образу структури певної дії, постійної спрямованості його свідомості на його виконання; сукупність професійно зумовлених вимог до особистості [7, с. 33].

Готовність до професійної діяльності визначається як система професійних знань, умінь та навичок фахівця, яка є визначальною умовою його успішної професійної адаптації, подальшого професійного самовдосконалення та безперервності підвищення кваліфікації. Зміст готовності особистості в цьому підході визначається саме структурою, вимогами професійної діяльності. При цьому саме автори цього підходу (В.О. Адольф) стверджують про первинність готовності фахівця до професійної діяльності щодо його професійної компетентності, визначають професійну компетентність як систему професійних знань, умінь та навичок необхідною умовою формування професійної готовності особистості, а ні навпаки.

Залежно від того, який ступінь генералізації має діяльність, професійна готовність особистості диференціюється на загальну, базову та ситуативну, конкретну (Б.Г. Ананьєв, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибович, Н.Д. Левітов та інші). Ситуативна готовність – це стан відповідної мобілізації, функціональної спрямованості фахівця на виконання конкретних завдань у відпо-

відних умовах, яка характеризується відносно високою динамічністю, гнучкістю є залежною від багатьох чинників у кожній конкретній ситуації. Базова готовність, на відміну від ситуативної, діє й проявляється постійно, формується цілеспрямовано та є основою успішної діяльності особистості. Вона включає до себе систему стійких, статичних компонентів, психічних утворень.

У педагогічній науці на особливу увагу заслуговує саме загальна, базова готовність, оскільки вона може бути сформована та розвинута в спеціальних умовах, її тривалість та стійкість забезпечує ефективність професійної діяльності фахівця.

Особистісний підхід передбачає розуміння готовності як єдності особистісно-значущих професійних властивостей, що відрізняються своєю роллю в регуляції професійної діяльності та життєдіяльності (Є.С. Кузьмін, В.С. Мерлін, В.А. Ядов та інші). При цьому інтегруючу роль виконують особистісні якості, що визначають спрямованість на відповідну діяльність (В.С. Ільїн, В.В. Серіков).

Інтегрування цих двох підходів, які були характерними для психолого-педагогічної науки двадцятого століття призвело до появи третього підходу, автори якого поєднали діяльнісний та особистісний компонент готовності особистості до професійної діяльності, внаслідок чого вона розуміється як складне інтегроване утворення, яке містить взаємопов'язані психологічні особливості та моральні якості особистості, соціально-ціннісні мотиви вибору професії, способи поведінки, спеціальні професійні знання, вміння та навички, що забезпечують фахівцю можливість працювати в обраній ним професійній сфері. Авторами виділяються різні складові-види готовності особистості до професійної діяльності, серед яких найбільш розповсюдженими є мотиваційна (Г.В. Андреева); теоретична, когнітивна (О.І. Гура) або інформаційно-змістовна готовність (А.С. Багдужева); технологічна (Г.В. Андреева), операційна (Л.І. Колеснікова) або організаційно-діяльнісна готовність (Т.І. Вожиєвська); креативна (Г.І. Гапонова) або особистісна (О.В. Полуніна) готовність; рефлексивна готовність (А.О. Деркач).

Готовність економістів до професійної діяльності в педагогічній науці розглядається крізь загальні принципи вивчення професійної діяльності: принцип єдності діяльності та свідомості, принцип взаємозв'язку зовнішніх та внутрішніх умов (С.Л. Рубінштейн), принцип єдності діяльності та особистості (В.М. М'ясищев, К.К. Платонов та інші), принцип провідної ролі активності у цілеспрямованій діяльності (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський та інші).

Під готовністю до професійної діяльності більшість вчених розуміє сукупність якостей особистості, які забезпечують успішність реалізації професійно-педагогічних функцій (І.Ф. Ісаєв, В.О. Сластьонін та інші). До сутнісних показників готовності до професійної діяльності зараховують: здатність ідентифіку-

вати себе з іншими або перцептивну здібність, волю, ініціативність, емоційну стійкість, професійно-педагогічне мислення тощо.

Зміст готовності економістів до професійної педагогічної діяльності у сучасній науці часто ототожнюється зі змістом таких педагогічних категорій як професійна підготовленість та професійна придатність. Що, на нашу думку, додатково ускладнює її визначення. Під професійною підготовленістю, необхідно розуміти освіченість особистості про особливості та зміст майбутньої економічної професійної діяльності. А професійна придатність є категорією більш вузькою, ніж професійна готовність, вона як єдність фізіологічних, психічних, психологічних та інших властивостей індивіда є основою готовності економіста до професійної діяльності.

Диференціація вищезазначених категорій можлива, за думкою І.О. Зимньої, з якою ми повністю погоджуємося, виходячи із структури особистості К.К. Платонова, в якій зображений зв'язок соціального та біологічного, навчання та виховання, специфіки форм відображення та надбаного досвіду. Відтак, перший рівень відповідності індивідуально-психологічних особливостей людини та професійно-педагогічної діяльності – це придатність, яка визначається біологічними, анатомо-фізіологічними та психічними особливостями людини, тобто нижчими структурами за К.К. Платоновим (біологічна та підструктура форм відображення). Придатність до професійної діяльності передбачає відсутність протипоказань до неї, тобто норму інтелектуального розвитку, емпатійність, стійкість емоцій, контактність, прийняття агресії тощо. Другий рівень відповідності – готовність до професійної діяльності, яка передбачає відрефлексовану спрямованість на педагогічну професію, світоглядну зрілість людини, широку та системну професійно-предметну освіченість, а також комунікативну, дидактичну потреби та потребу в афіляції. Готовність, ґрунтуючись на біологічній підструктурі та підструктурі форм відображення включає підструктуру досвіду (знання, уміння, навички) та вищу, соціально зумовлену підструктуру (установки, цінності, погляд, світогляд). Третій рівень відповідності індивідуально-психологічних особливостей людини та професійно-педагогічної діяльності, за І.О. Зимньою, – це включеність особистості у взаємодію з іншими суб'єктами професійної діяльності, у педагогічне спілкування, що передбачає легкість, адекватність встановлення контакту з співрозмовником, вміння сприймати та інтерпретувати його реакцію тощо [2, с. 205].

Отже, придатність, готовність та включеність людини у професійну діяльність економіста є трьома сторонами її суб'єктної характеристики й тільки їх одночасне співпадіння забезпечує найбільшу ефективність професійної діяльності.

Під готовністю економіста до професійної діяльності ми розуміємо достатній рівень розвитку професійних знань, умінь і професійних якостей фахівця,

що забезпечують ефективність його професійної діяльності.

У структурі готовності економіста до професійної діяльності доцільно виділити декілька компонентів: 1) ціннісно-мотиваційний; 2) змістовно-операційний; 3) рефлексивний.

Ціннісно-мотиваційний компонент готовності особистості до професійної діяльності, що забезпечує професійну спрямованість особистості, є базовим, основоположним, він складається із системи мотивів, особистісних смислів та цілей, що визначають професійну діяльність викладача. Важливість врахування мотивації у дослідженні будь-якої проблеми, пов'язаної з діяльністю людини на сучасному етапі розвитку науки, не викликає сумніву, адже успішність будь-якої, у тому числі й викладацької діяльності безпосередньо залежить від характеру мотивації (Є.П. Ільїн, А.О. Реан та інші).

Ціннісно-мотиваційний компонент готовності економіста до професійної діяльності доцільно розглядати, виходячи з видів професійної діяльності викладача вищого навчального закладу, як єдність мотивації педагогічної та наукової діяльності. Структуру мотивації педагогічної діяльності, на нашу думку, становлять мотиви обов'язковості; мотиви досягнення; мотиви зацікавленості та захоплення предметом, що викладається; мотиви захоплення спілкуванням зі студентами (мотиви афіляції).

Мотивацію наукової діяльності становлять пізнавальні мотиви та мотиви творчої діяльності; мотиви зацікавленості певною наукою або проблемою; соціальні мотиви (досягнення певного соціального статусу через отримання наукових ступенів і вчених звань); мотиви самореалізації, саморозвитку; альтруїстичні мотиви (бажання принести користь власним відкриттям або просто "залишити слід в історії" публікацією своєї роботи); схильність до "кабінетної роботи" тощо (Є.П. Ільїн).

Ціннісна складова готовності особистості до професійної діяльності визначає її загальну гуманістичну спрямованість, педагогічне покликання, педагогічну культуру, педагогічний світогляд. Це базова, системоутворювальна складова – орієнтир (І.Ф. Ісаєв), яка зумовлює усі інші й є сукупністю суб'єктивованих викладачем норм, що регламентують його професійну діяльність.

Змістовно-операційний компонент готовності економіста до професійної діяльності містить систему професійних знань, умінь і професійних якостей, необхідних для ефективної реалізації професійної діяльності у вищій школі.

Готовність до професійної діяльності передбачає усвідомлення особистістю тих труднощів, з якими вона може зіткнутися в процесі роботи.

Отже, необхідним є виділення в структурі професійної готовності такого компонента, який визначав би рівень самопізнання, саморозвитку, усвідомленості значущості професії для суспільства та для себе, від-

повідальності майбутнього викладача, тобто рефлексивного компонента.

Професійна рефлексія особистості в сучасній психолого-педагогічній літературі визначається по-різному. По-перше, як рівень прояву педагогічних здібностей, що пов'язаний з особливою чутливістю до того, на кого спрямований педагогічний вплив, тобто до учня. На цьому рівні науковці виділяють прояв таких якостей особистості, як: відчуття об'єкта, відчуття такту, відчуття міри, відчуття причетності, відчуття орієнтира (Н.В. Кухарев, В.С. Решетько).

По-друге, як професійно значуща властивість педагога, що забезпечує усвідомлення, критичний аналіз та визначення шляхів конструктивного удосконалення професійної діяльності (С.І. Самигін).

По-третє, як фундаментальна складова професійного мислення педагога, що відображає принцип людськості мислення, який спрямовує його на осмислення та усвідомлення власних форм; як діяльність самопізнання педагога (О.М. Леонт'єв).

По-четверте, як здатність педагога усвідомлювати себе з точки зору учнів у мінливих ситуаціях професійно-педагогічної діяльності (А.К. Маркова) тощо.

Професійна педагогічна рефлексія – це не просто знання або розуміння суб'єктом педагогічної діяльності самого себе, а й визначення того, наскільки та як інші (колеги, студенти) знають і розуміють того, хто рефлексує, його особистісні властивості, емоційні реакції та когнітивні уявлення.

Рефлексивна позиція викладача-економіста, що передбачає його систематичне пізнання себе у практичній ситуації, є показником його професійної компетентності (Н.В. Ключова, А.О. Реан, В.О. Сластьонін

та інші); саме рефлексивна позиція викладача, яка визначається подоланням феномену "множинності знань про одне й те саме", теоретичної схематизації емпіричного матеріалу, усвідомлення особливостей рефлексивних процесів, процесуальною реконструкцією процесів в об'єкті пізнання та моделювання цих процесів – є основним етапом перетворення педагогічної діяльності в науково-дослідну (В.О. Сластьонін).

Отже, необхідною складовою готовності економіста до професійної діяльності є рефлексивність як здатність до самопізнання, самоаналізу, самооцінки фахівцем власної професійної діяльності та самого себе.

Рефлексивний компонент готовності до професійної діяльності як основа розвитку рефлексії – професійної якості педагога вищої школи – передбачає рефлексивну підготовку – формування у студентів цілісного уявлення про сутність професійної діяльності, про зміст професійної компетентності викладача-економіста вищої школи, про сутність феномену рефлексії, про відповідність власних рис професійним якостям педагога вищого навчального закладу.

Висновок. Таким чином, здійснений аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних авторів, спрямованих на дослідження сутності готовності економістів до професійної діяльності у вищому навчальному закладі, дає підстави розуміти, що це є складний, системний феноменом, що інтегрує в собі зміст основних компонентів, а саме ціннісно-мотиваційного, змістовно-операційного та рефлексивного, які зумовлюють успішність майбутньої професійної діяльності та професійного розвитку фахівця і є показником його успішної професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: [учеб. пособие] / Зимняя И.А. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480 с.

3. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: [учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / И.Ф. Исаев. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 208 с.

4. Кухарев Н.В. На пути к профессиональному совершенству / Н.В. Кухарев – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.

5. Маркова А.К. Психология труда учителя: Кн. для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.

6. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. – 900 с.

7. Педагогика / [В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов]. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 512 с.

Подано до редакції 08.04.13